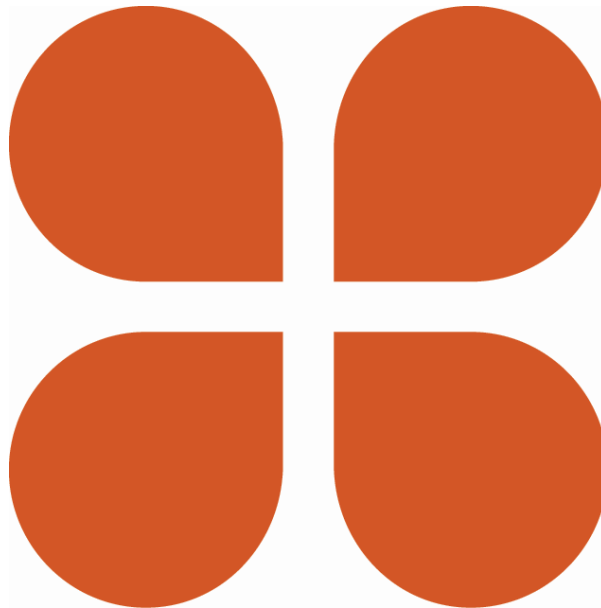

Vägledning för tillämpning av Kulturmiljölagen

Byggnadsminnen

Inrättande av byggnadsminnen (3 kap 1 §) -

Innehåll:

2	Inrättande av byggnadsminnen (1 §).....	4
2.1	Bakgrund.....	4
2.2	Tillämpning.....	5
2.3	Vägledning.....	6
2.3.1	Vad kan bli byggnadsminne?.....	6
2.3.2	Vad kan inte bli byggnadsminne?.....	7
2.3.3	Beslut om byggnadsminne.....	7
2.3.4	Utökning av ett byggnadsminne.....	8

2 Inrättande av byggnadsminnen (1 §)

En byggnad som har ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde eller som ingår i ett bebyggelseområde med ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde får förklaras för byggnadsminne av länsstyrelsen. Bestämmelserna om byggnadsminnen enligt detta kapitel får också tillämpas på parker, trädgårdar eller andra anläggningar. I fråga om en byggnad av sådant värde som avses i första stycket och som tillhör staten gäller de bestämmelser som regeringen meddelar om statliga byggnadsminnen. Om ett statligt byggnadsminne övergår till en annan ägare än staten, ska det därmed utgöra ett byggnadsminne enligt denna lag. Bestämmelserna i detta kapitel gäller inte en byggnad som är förlämnning eller kyrkobyggnad enligt denna lag.

2.1 Bakgrund

Bestämmelserna om byggnadsminnen i KML har några likartade föregångare. Lagen (1942:354) om skydd för kulturhistoriskt märkliga byggnader gav länsstyrelserna en möjlighet, med samtycke av både Riksantikvarieämbetet och fastighetsägaren, att utfärda skydds-föreskrifter för kulturhistoriskt märkliga byggnader. Tanken var att få ett skydd för den allra mest värdefulla bebyggelsen i hela landet. Sammanlagt 168 olika byggnader eller objekt registrerades som värdefulla. Arbetet gick dock mycket långsammare än vad lagstiftarna tänkt sig och redan 1953 kom därför förslag till en ny lag. Ett lagförslag var framtaget 1956, men inga beslut fattades förrän 1960 när byggnadsminneslagen antogs med bestämmelser som i allt väsentligt fortfarande gäller. Beslut om byggnadsminnen kunde nu fattas utan ägarens medgivande. Det infördes även möjligheter till ersättning för fastighetsägare om byggnadsminnesförklaringen innebar väsentliga inskränkningar i användningen av fastigheten.

1976 överfördes myndighetsuppgifterna gällande byggnadsminnen från Riksantikvarieämbetet till länsstyrelserna.

När KML infördes 1989 togs bestämmelserna från byggnadsminneslagen in relativt oförändrade. Några nyheter infördes dock som att byggnader kunde skyddas inom ett bebyggelseområde även om de enskilda byggnaderna var för sig inte har sådana värden som motiverade ett skydd. Skyddsreglerna utökades även så att park, trädgård och annan anläggning kunde skyddas.

Flera utredningar har föreslagit ändring av begreppet synnerligen märklig, som i ett modernt språkbruk kan vara lite svårbegripligt. Ordet märklig används i dag knappast i sin rena grundbetydelse; värt att uppmärksamma. En ändring av paragrafen har beslutats av riksdagen och 2014 införs den nya bestämmelsen att ett byggnadsminne ska ha ett "synnerligen högt kulturhistoriskt värde".

Byggnadsminnesskyddet är avsett att fungera i förhållande till kommunernas skyddslagstiftning, bland annat detaljplanläggning. Kommunerna har enligt plan- och bygglagen en skyldighet att beakta kulturvärden såväl vid bygglovsprövning som i planer.

2.2 Tillämpning

Synen på vad som bör skyddas som byggnadsminne är i stort sett densamma idag som för 50 år sedan, även om antalet bebyggelsekategorier och framförallt olika byggnadstyper som skyddats stadigt ökat under åren.

Antalet beslut om byggnadsminnesförklaring per år har successivt ökat från inrättandet av byggnadsminneslagen 1960 fram till år 2000 för att därefter kraftigt minska. I absoluta tal har ett stort antal byggnadsminnen övergått från att vara statliga byggnadsminnen till skydd enligt KML i samband med bolagiseringen av en stor del av statens fastighetsinnehav i början av 1990-talet.

Den systematik i urvalet vid inrättandet av byggnadsminnen som lagstiftarna tänkte sig när byggnadsminneslagen infördes 1960 har uteblivit. Det landsomfattande inventeringsarbete som detta byggde på har inte kunnat genomföras i önskad utsträckning. Det finns ingen nationell plan för inrättande av byggnadsminnen. Länen gör urvalet från ett, i första hand, regionalt perspektiv, även om det är önskvärt att länsstyrelserna gör jämförelser i ett nationellt perspektiv. Rikstäckande inventeringar och kunskapsunderlag saknas för många bebyggelsekategorier, men Riksantikvarieämbetet har en mer rikstäckande överblick och kan stödja länsstyrelserna i arbetet.

2011 tog Riksantikvarieämbetet fram inriktningsdokumentet "Berätta bredare" för ämbetets utvecklingsarbete för byggnadsminnen. Detta dokument beskriver hur byggnadsminnena kan bli mer angelägna, tillgängliga och användbara. Dokumentet ska också kunna fungera som inspiration för alla aktörer som arbetar med byggnadsminnen. Riksantikvarieämbetets roll i byggnadsminnesprocessen är att via ämbetets överinseenderoll utveckla samarbetet mellan aktörer inom området, att analysera, följa upp och utvärdera samt även fungera som centralt expertorgan i byggnadsminnesfrågor.

Med tiden har en alltmer komplett bild av de miljöer som utgör vårt byggda kulturarv blivit skyddade och beståndet av byggnadsminnen har över åren börjat bli mer representativt för vad som byggts. Den äldre bebyggelsen, främst från senare delen av 1700-talet och 1800-talet, dominerar dock bland det som skyddas, bebyggelse från 1900-talet är enbart skyddad i mindre omfattning. Fortfarande är också vissa kategorier mer representerade i jämförelse med andra, även om det till exempel märks en kraftig nedgång för kategorin "slott och herrgårdar" som inleds redan under 1980-talets andra hälft. En motsvarande nedgång för kategorin "bostadsbebyggelse" har skett under 2000-talet. En skillnad är också att antalet nyinrättade byggnadsminnen från de jämförelsevis mindre representerade kategorierna ökat under senare år.

En tydlig minskning av antalet nyinrättade byggnadsminnen märks under hela 2000-talet. Hela sammanhängande miljöer skyddas i allt större utsträckning, varför antalet skyddade byggnader inom de olika byggnadsminnena ökar dock.

Många länsstyrelser använder den regionala kulturmiljöprofilen som urvalskriterium vid inrättandet av nya byggnadsminnen. Man försöker också täcka in sådana kategorier som är underrepresenterade i det nuvarande beståndet byggnadsminnen, till exempel industrisamhällets kulturarv och efterkrigstidens byggnader. Flera länsstyrelser har utarbetat, eller påbörjat att utarbeta, olika former av policyprogram för sin hantering av byggnadsminnen.

2.3 Vägledning

Det är alltid de kulturhistoriska värdena som konstituerar och utgör grund för byggnadsminnet. Dessa värden bör beskrivas i en motivering i beslutet, då det alltid är dessa värden som bedöms vid en eventuell ansökan om ändring av byggnadsminnet. Motiveringen ligger också till grund för prövningen vid ett eventuellt överklagande av beslut om ändring av byggnadsminnet. Eftersom skyddsbestämmelserna inskränker ägarens möjligheter att disponera över sin egendom bör beslutet vara tydligt motiverat. Beslutet ska vara begripligt både för nuvarande och nya ägare liksom även för kommande handläggare på länsstyrelsen. Skyddet bör inte vara mer omfattande än vad som är nödvändigt för att det kulturhistoriska värdet ska kunna behållas. När länsstyrelsen utformar skyddsbestämmelserna behöver den också ta hänsyn till byggnadens användning och ägarens skäliga önskemål.

Motiveringen har också en pedagogisk uppgift att göra det tydligt för ägaren och andra varför byggnadsminnesförklaringen kommit till stånd och vilka värden byggnaden har.

Ett beslut bör även innehålla en redogörelse för ärendet, relevanta historiska uppgifter och en kulturhistorisk beskrivning över de byggnader och anläggningar som omfattas.

Beslutet kan vid behov också kompletteras med en PM där länsstyrelsen redogör för avsikten med byggnadsminnesförklaringen på ett mer lättbegripligt sätt. Denna PM kan till exempel redogöra för hur skyddsbestämmelserna bör tolkas i specifika fall. Resonemang kring återställande av färgsättning eller material kan också tas upp. Även frågor om förändringar av byggnader som diskuterats med ägaren under byggnadsminnesprocessen kan tas upp i ett sådant dokument. Även om en sådan PM kan biläggas ett beslut om byggnadsminne är den inte på samma sätt som ett beslut juridiskt bindande utan ska mer som en viljeinriktning från länsstyrelsens sida och en upplysning till ägaren.

2.3.1 Vad kan bli byggnadsminne?

Vad som enligt lagen menas med byggnad är inte klart definierat. Ordet byggnad bör dock ges en vid tolkning som även kan omfatta till exempel broar eller bryggor. Park, trädgård eller annan anläggning av kulturhistoriskt värde kan också bli byggnadsminne även om de inte hör samman med en byggnad eller ingår i ett område kring en byggnad. Även alléer bör kunna omfattas av skyddsbegreppet, men anläggningar med vegetation bör vara gestaltade för att kunna förklaras som byggnadsminne.

Annan anläggning kan till exempel vara industrier av olika slag liksom även broar, dammar och järnvägar. Även i detta fall bör en vid tolkning av begreppet kunna tillämpas.

Byggnader eller anläggningar som ingår i ett bebyggelseområde med ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde, utan att de ingående objekten var för sig har ett högt kulturhistoriskt värde, kan också bli byggnadsminne. Ett bebyggelseområde kan till exempel vara en by eller en del av en stad eller tätort med ett starkt inbördes kulturhistoriskt sammanhang och värde. Bebyggelse kring ett torg eller en gata som har ett sådant sammanhang kan på så sätt förklaras som byggnadsminne.

2.3.2 Vad kan inte bli byggnadsminne?

Byggnader eller anläggningar som ägs och förvaltas av statliga myndigheter kan inte utgöra byggnadsminne enligt KML. För dessa finns istället bestämmelser i Förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen m.m. En byggnad eller annan anläggning som är fast fornlämning enligt 2 kap. KML eller ett kyrkligt kulturminne enligt 4 kap. KML kan inte heller bli byggnadsminne.

Byggnadsminnen ska ha en fast förankring i marken. Rullande eller flytande kulturföremål, till exempel veteranbåtar eller ånglok, kan inte byggnadsminnesförklaras. Kulturhistoriskt värdefulla båtar kan dock k-märkas av Statens Maritima museum och på så sätt uppmärksammas för sitt värde.

2.3.3 Beslut om byggnadsminne

Inför sitt beslut bör länsstyrelsen göra en utredning av anläggningens kulturhistoriska värde. Än mer användbart blir ett sådant material om det kompletteras med ritningar, fotografier och beskrivningar av de ingående delarna i det planerade byggnadsminnet. En sådan dokumentation är även värdefull för den fortsatta förvaltningen, till exempel när frågor uppkommer vid föreslagna ändringar, och om byggnaderna skulle förstöras genom brand eller liknande. En sådan dokumentation kan bekostas av medel från kulturmiljövårdsanslaget.

Om länsstyrelsen har en uttalad policy eller strategi för byggnadsminnen underlättar detta beslutsfattandet väsentligt. Det bör noteras att lagtexten anger att länsstyrelsen får inrätta ett byggnadsminne om de kulturhistoriska värdena är tillräckliga. Länsstyrelsen kan alltså själv göra en bedömning i varje enskilt ärende om det är lämpligt att driva en fråga vidare. Stundtals kan förutsättningar saknas för att genomföra en byggnadsminnesförklaring även om det finns kulturhistoriska värden att beakta. Länsstyrelsen kan i sin bedömning även ta hänsyn till andra aspekter än sådana som rör kulturhistoriska värden, till exempel att en viss typ av bebyggelse är över- eller underrepresenterad bland länets eller landets byggnadsminnen.

Beslut om byggnadsminne fattas med stöd av 1 §. Länsstyrelsen ska i samma beslut även fastställa de skyddsbestämmelser som ska gälla enligt 2 §, (se avsnittet om 2 §). Beslutet

ställs till fastighetsägaren och ska genast antecknas i fastighetsregistret enligt 8 §. Även kommunen ska underrättas när beslutet vunnit laga kraft enligt 12 § KMF.

Beslutet gäller även om det överklagas, (se avsnittet om 21 §).

Enligt 14 § KMF ska Riksantikvarieämbetet föra en förteckning över byggnadsminnena i landet. Länsstyrelserna ska föra en motsvarande förteckning över byggnadsminnena i länet. Sedan 2005 registrerar Riksantikvarieämbetet byggnadsminnen i myndighetens bebyggelseregister. I systemet finns även information om kyrkor och material från äldre inventeringar. Bebyggelseregistret är via Riksantikvarieämbetets hemsida tillgängligt för alla, såväl privatpersoner som företag och institutioner.

Enligt 13 § KMF kan ett byggnadsminne, om ägaren samtycker, på statens bekostnad förses med ett anslag om att byggnaden är skyddad enligt lag. Riksantikvarieämbetet har sådana plaketter som länsstyrelserna kan rekvirera.

2.3.4 Utökning av ett byggnadsminne

Det finns inget uttryckligt stöd i KML för utökning av ett byggnadsminne. Men enligt Riksantikvarieämbetes mening bör detta kunna ske till exempel när det upptäckts kulturhistoriskt värdefulla interiörer som inte tidigare varit kända och som också bör ha ett skydd. Ett annat exempel kan vara när man i syfte att få en mer sammanhållen miljö även vill skydda ekonomibyggnader som av olika skäl inte ingår i det befintliga byggnadsminnet. Många av de allra första besluten av byggnadsminnen från 1960-talet fokuserade enbart på mangårdsbyggnader och många värdefulla gårdsbyggnader lämnades därför utanför det område som avgränsades som byggnadsminne.

En utökning av ett byggnadsminne innebär i princip samma process som beskrivits i detta avsnitt. Det nya beslutet bör helt ersätta och inkludera det gamla, vilket också bör framgå av beslutet. Detta beslut kan vara identiskt med det gamla förutom att det också innefattar det nya området. Ett enda gällande beslut för byggnadsminnet gör att förväxlingar och missförstånd undviks och det underlättar även vid registreringen av byggnadsminnena.